

Фінансовий механізм: науковий та практичний аспекти дослідження

Розглянуто сучасні підходи до трактування фінансового механізму. Проаналізовано загальні критерії ефективності фінансового регулювання та фінансового забезпечення в контексті результатів діяльності підприємств України.

Фінансовому механізму належить провідна роль у сфері фінансового забезпечення та регулювання економічних і соціальних процесів в країні. За участю фінансового механізму здійснюється розподіл і перерозподіл створюваного у суспільстві валового внутрішнього продукту. На макроекономічному рівні фінансовий механізм є центральною складовою єдиної фінансової системи, способом взаємодії широкого кола учасників фінансових відносин — економічних агентів та різних фінансових інституцій.

Свою функцію у суспільстві фінансовий механізм здійснює через комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених форм і методів створення і використання фінансових ресурсів на основі методологічних, організаційних та правових засад та спеціальних заходів, що визначають систему функціонування фінансів в економіці на мікро- і макроекономічному рівні.

Попри важливе значення категорії „фінансовий механізм”, серед вчених-економістів немає єдиної думки щодо його сутності та організаційної побудови. У „Фінансовому словнику” фінансовий механізм визначається як „сукупність форм і методів створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб’єктів і населення”. До його складових віднесено „фінансове планування і прогнозування, фінансові показники, нормативи, ліміти і резерви, а також систему управління фінансами” [1, с.274].

Б. Райсберг зі співавторами в економічному словнику дають таке його визначення: „...фінансовий механізм — це складова господарського механізму, сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відносин. Фінансовий механізм включає передусім ціни, податки, мита, пільги, штрафи, санкції, дотації, субсидії, банківський кредитний і депозитний проценти, облікову ставку, тарифи” [2, с.369].

Колектив авторів під керівництвом проф. А.М. Поддєрьогіна розглядає фінансовий механізм як основу фінансового менеджменту і акцентує увагу на тому, що змістом останнього є використання фінансового механізму для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства. Як складові фінансового механізму виокремлено інформаційне, нормативне та правове забезпечення, а також фінансові методи й важелі [3, с. 11—13].

Колектив вчених-економістів (С.Я. Огородник, В.М. Федосов, В.М. Суторміна та В.М. Опарін) зазначає, що фінансовий механізм діє через функціонування двох ключових підсистем: фінансово-кредитного забезпечення і фінансово-кредитного регулювання. Підсистема фінансово-кредитного забезпечення охоплює такі його форми, як безповоротне фінансування, кредитування, самофінансування, а до його джерел належать бюджетні асигнування, позички банку, власні та акціонерні ресурси. Автори як організаційні структури виділили правове регламенту-

вання, планування та управління. Важливу роль відведено важелям впливу, до яких віднесені: за напрямом дії — стимули і санкції, за видами — норми і нормативи, умови і принципи формування доходів, нагромаджень і фондів, фінансування і кредитування [4, с. 83, 86].

В.М. Опарін запропонував фінансовий механізм розглядати як засіб здійснення фінансової політики [4, с.89]. У частині фінансового забезпечення ним виділено три його форми: самофінансування, засноване на приватному, пайовому та акціонерному капіталі; кредитування; зовнішнє фінансування. При цьому зовнішнє фінансування розглядається ширше, ніж лише бюджетні асигнування. У системі фінансового регулювання вирізняються методи розподілу (нормативний і сальдовий) та інструменти, до яких віднесено податки, внески і відрахування, субсидії і дотації.

С.В. Львовчкін, досліджуючи тему макрофінансової стабілізації в Україні у контексті економічного зростання та пов'язаної з цим структурної будови фінансового механізму, висловив думку, що існують два різні підходи до розуміння сутності категорії „фінансовий механізм” [5, с.79]. Перший підхід: під фінансовим механізмом розуміють механізм функціонування самих фінансів, другий: цю категорію розглядають як сукупність методів і форм, інструментів, прийомів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток. Якщо перший підхід відображає внутрішню організацію функціонування фінансів та фінансових інституцій, то другий показує його зовнішню дію на стан та тенденції економічного розвитку.

С.В. Львовчкін визначив фінансовий механізм як сукупність форм і методів фінансового впливу, що охоплює систему фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу реалізувати та оцінити вплив державних органів влади й управління на темпи і пропорції суспільного розвитку [5, с. 97].

Погляд на фінансовий механізм з точки зору оцінки його результативності та

впливу на економічну динаміку на сучасному етапі є особливо актуальним, оскільки ставить перед наукою відповідні завдання та відкриває можливість детального дослідження фінансових пропорцій, що склалися в цілому в економіці та у реальному секторі.

Дія фінансового механізму, за висновками С.В. Львовчкіна, реалізується на основі методів впливу — фінансового забезпечення та фінансового регулювання [5, с. 163—166]. Фінансове забезпечення приватних осіб, підприємницьких структур та держави має здійснюватися через самофінансування, кредитування, страхування, безповоротне фінансування. Завданням фінансової політики держави є встановлення оптимального співвідношення між ними, тобто визначення економічно обґрунтованих пропорцій. Фінансове регулювання розглядається з точки зору використання механізмів фіскальної і монетарної політики держави та засобів ринкового саморегулювання. При цьому дієвість фінансової політики має бути обумовлена правильним вибором та узгодженням фінансового механізму. Функціонування фінансового механізму може бути забезпечене через взаємозв'язок фінансових інструментів з фінансовими індикаторами. У систему індикаторів С.В. Львовчкіним запропоновано включити три групи показників: платоспроможність, фінансову ефективність й результативність, макроекономічну заборгованість. У такому поєднанні індикатори дають змогу оцінити результативність прийнятих рішень та дієвість фінансових інструментів. До індикаторів макроекономічної платоспроможності пропонується віднести забезпеченість економіки платіжними засобами, стабільність грошової одиниці, ліквідність комерційних банків, рівень бюджетного дефіциту та сальдо платіжного балансу. До фінансового інструментарію пропонується віднести такі інструменти, як податки, внески, державні позики, субсидії та інвестиції, ре-

гулювання грошової маси, девальвацію (ревальвацію), та відповідні їм важелі впливу (ставки оподаткування, пільги і санкції, процентні ставки, валютні інтервенції, операції на відкритому ринку тощо).

Інші науковці, які досліджують фінансові механізми, вважають за необхідне розділити функціонування та дію фінансового механізму на фінансовий механізм мікро- й макрорівня, оскільки принципи управління ними дуже відрізняються. З огляду на важливе для економіки значення фінансового механізму мікрорівня І.Г. Сокоринською запропоновано у складі фінансового механізму виділити окремі елементи зі своїми методами та інструментами впливу на певні аспекти фінансово-господарської діяльності підприємства, а саме: механізм фінансового забезпечення, формування структури капіталу, планування і бюджетування, балансування грошових потоків [6].

Необхідно також зупинитися на підході до трактування фінансового механізму, який запропонував О.М. Ковалюк. Він розглядає його як спосіб організації економіки. У фінансовому механізмі організації економіки О.М. Ковалюк виділяє такі основні елементи: фінансові методи, фінансові важелі, правове, нормативне та інформаційне забезпечення, фінансову політику.

Для забезпечення функціонування фінансового механізму організації економіки О.М. Ковалюк запропонував виділити такі методи: планування (прогнозування), інвестування, кредитування, фінансування, ціноутворення, оподаткування, господарський розрахунок, фондоутворення, страхування, дисконтування. Особливу увагу пропонується приділити правовому забезпеченню фінансового механізму організації економіки України. Особливе місце відведено фінансовій політиці як сукупності заходів держави з організації та використання фінансів для забезпечення її економічного і соціального розвитку.

Форми й методи реалізації фінансової політики мають змінюватися відповідно до стратегії окремих її складових: податкової, бюджетної, грошово-кредитної, валютної політики [7].

Проблемі фінансового механізму присвячує свої дослідження й М.М. Артус. Автором визначено, що застосування фінансового механізму може досягти необхідного результату лише за рахунок доцільно спрямованого взаємовпливу усіх його елементів на процес відтворення. Передусім завдяки зворотному зв'язку елементів фінансового механізму різних вертикальних і горизонтальних рівнів, своєчасній реакції елементів механізму вищого рівня на зміни, що відбуваються під впливом елементів нижчого рівня [8]. Автором запропоновано трьохрівневу структуру організаційної будови фінансового механізму, де на першому (визначальному) рівні діють фінансові методи; на другому — фінансові інструменти; на третьому — фінансові важелі. До фінансових методів віднесено фінансове прогнозування і планування, ціноутворення, оподаткування, інвестування, фінансування, страхування, стимулювання, кредитування, фінансовий контроль. До фінансових інструментів віднесено засоби, що застосовуються для виконання пріоритетів фінансової політики — державний бюджет, фінансове планування, податки, збори, грошовий капітал, фінансові ресурси, стимули, санкції, форми фінансового контролю. Фінансові важелі діють у межах фінансового інструменту, це ставки, норми тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що у науково-теоретичних дослідженнях сутності фінансового механізму досягнуто значних зрушень. Головне, що фінансовий механізм розглядається як невід'ємна складова економічної політики та господарського механізму.

Водночас важливого значення на даний час набуває проблема оцінки ефективності дії фінансового механізму та впливу на нього різноманітних факто-

Окремі критерії оцінки ефективності фінансового механізму*

№ п.п	Показники**	Порогові значення**	2000 р.	2005 р.
1.	Коефіцієнт фінансової автономії (незалежності) підприємств (частка власного капіталу в загальних пасивах суб'єктів господарювання)	Для країн з розвинутою економікою > 0,7, оптимальне значення > 0,5	0,539	0,455
2.	Коефіцієнт загрози банкрутства	Допустиме значення — не більше 0,3, критичне значення — не більше 0,4	0,461	0,545
3.	Коефіцієнт ефективності використання власного капіталу (рентабельність власного капіталу)	Позитивним є ріст (бажано не менше розміру відсотка за кредитні ресурси)	0,6	6,5
4.	Коефіцієнт ефективності використання капіталу (рентабельність сукупного капіталу), %	Позитивним є ріст	0,3	3,0
5.	Коефіцієнт заборгованості (співвідношення позичкового та власного капіталу)	Допустиме значення менше 1	0,818	1,134
6.	Робочий капітал (чистий обіговий капітал), %	Критичне значення — 30% від оборотних активів, оптимальне — 50%	1,1	10,6
7.	Коефіцієнт забезпечення власними оборотними активами, %	Оптимальне значення більше 10%	-12,4	-13,9
8.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності (відношення грошових коштів до поточних зобов'язань)	оптимально допустиме значення 0,20—0,35	0,046	0,140

*Розраховано за даними [9].

**Порядок розрахунку показників та їх значення взято з [10].

рів, у першу чергу інституційних. Погляд на фінансовий механізм сьогодні як на форму організації економіки та реалізації фінансової політики або як на категорію фінансового управління та методи (інструменти) фінансового впливу необхідно, на нашу думку, доповнити практичним напрямом, який полягає у комплексній оцінці результативності дії фінансових механізмів як в межах самого механізму, так і на міжфункціональному рівні.

Як свідчать дані таблиці, у 2005 році окремі фінансові індикатори суб'єктів реальної економіки у порівнянні із пороговими критеріями 2000 року (коли розпочалося економічне зростання) значно погіршилися. Проте суб'єкти реальної економіки належать до тих структур, на які мають найбільший вплив методи та інструменти фінансового механізму у

частині фінансового регулювання та фінансового забезпечення.

Представлені у таблиці окремі критерії оцінки ефективності фінансового механізму засвідчили, що фінансове регулювання та фінансове забезпечення, а також застосування відповідних фінансових методів, інструментів та важелів, на жаль, не можна визнати достатньо ефективним. Майже за усіма показниками параметри погіршилися порівняно з 2000 роком і є суттєво нижчими, ніж порогові значення, які можна вважати критеріями фінансової безпеки.

Це висуває відповідні вимоги до наукових досліджень стосовно їх спрямування у практичну площину для виявлення загрозливих фінансових диспропорцій з метою розроблення дієвих заходів та зміни пріоритетів економічної та структурної політики.

Разом з тим, як показали результати дослідження різноманітних підходів до категорії „фінансовий механізм”, більшість авторів зосереджує свою увагу переважно на організаційно-структурній побудові фінансового механізму, уточненні понять, категорій.

Коефіцієнти, представлені у таблиці, розраховані на основі введених даних бухгалтерських балансів українських підприємств за 2000 та 2005 роки (без банків та бюджетних установ), показали, що суб'єкти господарювання мають недостатній рівень власних оборотних засобів, ліквідних грошових ресурсів для виконання своїх зобов'язань, власного капіталу для повноцінної участі на фондовому ринку та низький рівень рентабельності капіталу, що використовується при веденні господарської діяльності. Мають місце негативні тенденції нарощення боргових інструментів у фінансуванні підприємств.

Тому реальні економічні тенденції, насамперед ті, що відбуваються на мікроекономічному рівні, потребують детального наукового дослідження для вироблення дієвих заходів впливу, в першу чергу шляхом впровадження адекватних фінансових методів, інструментів та важелів та формування відповідних принципів фінансового забезпечення та фінансового регулювання.

Проте часто, як вже зазначалося, при дослідженні фінансового механізму увага зосереджується переважно на визначенні категорії (поняття) та уточненні дефініції. У визначенні переважно вкладаються відтінки особистого бачення проблеми та отриманих результатів. У такому разі дефініція втрачає свою універсальність. Слід зазначити, що у визначенні (наприклад фінансового механізму) неможливо одночасно показати роль і фінансо-

вих методів, і фінансових інструментів, і фінансових важелів, а також економіко-організаційні та правові механізми, які їх супроводжують (що нерідко є предметом окремих досліджень). Економічні категорії — це абстрактні, логічні, теоретичні поняття, які в узагальненому вигляді виражають суттєві властивості економічних явищ і процесів.

Зокрема, на сьогодні існує понад 30 визначень фінансових ресурсів та фінансових механізмів. Звичайно, безпосередньо для практики такого розмаїття не потрібно. І дуже важко потім сказати, яке з них найбільш предметно відображає категорійну сутність явища. Разом з тим такий аспект, як глибокий та різносторонній аналіз ефективності дії фінансових механізмів та їх адекватність реальним умовам діяльності суб'єктів господарювання та пріоритетам економічної політики, залишається поки що за межами належної уваги науковців та профільних урядових інституцій. Нині реальна практика потребує не різноваріантності тлумачень, а детального аналізу джерел утворення фінансових ресурсів, оптимізації руху грошових потоків, визначення раціональних пропорцій формування капіталу суб'єктів господарювання, забезпечення високої дохідності з найменшим ризиком, а також причинно-наслідкових зв'язків та взаємодії монетарних, фіскальних і фінансових механізмів та інструментів тощо.

Тому більш практично важливим сьогодні, на наш погляд, є ґрунтовне дослідження результативності вже впроваджених фінансових механізмів та виявлення їх впливу на господарську діяльність з метою подальшого суттєвого удосконалення та врахування при формуванні пріоритетів економічної політики держави.

1. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. — 3-тє вид., випр. та доп. — К.: Т-во „Знання”, 2000.

2. Райсберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. — 2-е изд., испр. — М.: ИНФРА-М, 1999.

3. *Фінансовий менеджмент: Підручник / Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М.Поддєрьогін.* — К.: КНЕУ, 2005. — 536 с.
4. *Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник.* — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2001.
5. *Львовичкін С.В.* Макрофінансова стабілізація в Україні у контексті економічного зростання: Монографія. — К.: Наша культура і наука, 2003. — 432 с.
6. *Сокоринська І.Г.* Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства // *Фінанси України.* — 2003. — № 1. — С. 88—94.
7. *Ковалюк О.М.* Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): Монографія. — Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2002.
8. *Артус М.М.* Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки // *Фінанси України.* — 2005. — № 5. — С. 54—59.
9. *Статистичний збірник „Діяльність підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності”.* — К.: Держкомстат України, 2005. — Ч.1. — 164 с.
10. *Наказ Міністерства економіки України від 19 січня 2006 року № 14 „Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства”// Інформаційно-правова база „Ліга-Закон”.*

Одержано 17.05.2005

В.В. Балицкая

Финансовый механизм: научный и практический аспекты исследования

Рассмотрены современные подходы к трактовке финансового механизма. Проанализированы общие критерии эффективности финансового регулирования и финансового обеспечения в контексте деятельности предприятий Украины.

О.В. Красовська

Теоретичні засади функціонування венчурного капіталу та його використання в Україні*

Досліджуються теоретичні засади функціонування венчурного капіталу та його місце в сукупності приватного акціонерного капіталу, аналізуються основні показники розвитку венчурного фінансування в Україні.

Вибір Україною інноваційної моделі розвитку та розбудова знанневого суспільства, які неодноразово проголошувалися на найвищому рівні керівництва державою, вимагають відповідного фінансового забезпечення цих процесів. Виходячи з того, що реалізація інноваційної моделі економічного розвитку потребує значних фінансових витрат, необхідно суттєво розширити можливості інвестування в інноваційну діяльність. Можливість отримувати необхідний обсяг фінансових ресурсів у потрібний для цього час є визначальним моментом в інноваційному процесі. Більшість фірм, що наважуються провадити інноваційну діяльність, зустрічаються із серйозними труднощами, оскільки новизна продукту, що пропонується, та високий ризик втрати вкладених коштів майже завжди

* Статтю підготовлено в рамках виконання науково-дослідного проекту „Розробка організаційно-методичного забезпечення формування в Україні системи венчурного фінансування”, що виконується відповідно до Розпорядження Президента України „Про надання грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених” від 30 січня 2007 р. № 18/2007-рп (договір з МОН № Ф13/65-2007 від 15.02.07 р., державний реєстраційний номер 0107U003219).

© О.В.Красовська, 2007